

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Камелия Ханчева, хабилитирана по професионално направление 3.2
Психология, Софийски Университет „Св. Климент Охридски“, Философски факултет,
катедра Обща, експериментална, развитийна и здравна психология

на дисертационен труд на тема: „ АЛЕКСИТИМИЯ И КОПИНГ В
ЖИВОТОЗАСТРАШАВАЩА СИТУАЦИЯ. ИЗВАДКА ОТ БЪЛГАРСКИ ВОЕННИ И
ПОЛИЦЕЙСКИ СПЕЦЧАСТИ: ПСИХОЛОГИЧНА ГРИЖА И КОНСУЛТИРАНЕ

за придобиване на научната степен „доктор“ по професионално направление 3.2.
Психология (Консултативна психология), на **Таня Николаева Димитрова**, катедра
„Социална, Организационна, Клинична и Педагогическа Психология“, с научен
ръководител проф. д.пс.н. Теодора Стоева

Рецензията е изготвена в съответствие със заповед **РД-38-149** от **25.3.2024** г. **На Ректора на Софийски Университет** за назначаване на научно жури (НЖ) и определяне на рецензенти и изготвящи становища.

1. Значимост на изследвания проблем в научно и научно-приложно отношение

Дисертационният труд е организиран около изследването на важни за психологическата наука изследователски конструкти. За съжаление, поради предизвикателства и катаклизми в световен мащаб (напр. пандемия и ограничителни мерки, въоръжени конфликти, природни катаклизми), понятието за животозастрашаващи стресори неизбежно се превръща в приоритет за изследване и нараства спешността за разкриване на адаптивни стратегии и механизми. В този план, проведеното изследване осигурява преднина в теоретико-диагностичен план за цялата българска професионална психологическа общност.

Изследването се фокусира върху конструктите, които са обект на научен интерес в продължение на десетилетия и продължават да провокират научни търсения поради факта, че в дефинирането им се включват елементи от променящата се социална среда и новите адаптационни предизвикателства пред които се изправя човек. Конструкти като личностов профил на функциониране, алекситимия, стратегии за справяне, животозастрашаващи стресори, са поставени в нова конфигурация, позволяваща изследването им в система от взаимовръзки и постигането на ценни прозрения с потенциално високо значим приложен аспект. Разкриването на връзките и взаимодействието между алекситимията, копинг стратегиите в животозастрашаващи ситуации и избора на професия с риск за собствения живот, прави възможно въвеждането на нова рамка и конкретни предложения за нови модели на психологическа диагностика и консултиране при определен тип професионални изисквания и стандарти. В настоящото изследване се поставя акцент върху анализа на тези конструкции от нова перспектива, което предизвиква наложените модели и разширява полето на научното познание. Дисертационният труд се стреми да отговори на въпроси за влиянието на алекситимията като личностна черта върху житейските избори и по-специално, избора на професия, както и дали високата алекситимия има еднозначно негативно влияние върху справянето с предизвикателства. Изследванията и предложенията в труда имат за цел да допринесат за разширяване на познанията и практиките в областта на психичното и соматично здраве чрез адаптиране на инструменти за оценка и формулиране на консултативни рамки, специфично насочени към изследваните конструкции.

Избраната тема, проведеното изследване и богатството на данните заемат важно място в съвременните теоретичните търсения в областта на личностовото функциониране, личностните черти и състояния и имат голям принос към непосредственото практическо приложение на емпирично изведените зависимости в приложно-практическата консултативна и терапевтична работа.

2. Точно формулирани цели и задачи на дисертацията

Целите на представения труд са ясно дефинирани – да се намери нова перспектива за свързване на алекситимията с определени стратегии за справяне при особен род предизвикателства, свързани с упражняването на високорискови професии и да се

изработят нови процедури за диагностика, подбор, превантивна и рехабилитационна психологическа грижа за хора избиращи високорискови професии.

3. Степен на познаване на състоянието на проблема и структура на дисертацията

Дисертационният труд следва класическата структура на теоретична и емпирична част увод, заключение, литература и приложения с общ обем 215 страници, от които 40 таблици и 181стр. същински текст. Впечатлява обемът и подборът на цитирани източници: 265 заглавия, 18 на български и останалите на английски език, сред които преобладават публикации след 2000-та година в престижни, специализирани периодични издания. Впечатляващо е познаването както на класическите, така и на най-новите публикации по темата и изследванията както в световен мащаб, така и в български контекст. Представеният текст е почти уникален по рода си пример за изчерпателно и задълбочено познаване на публикации в поне три широки области на психологичното познание – психология на личността, клинична и консултативна психология и психология на здравето. Позоваването на предходни изследвания, анализи и обзори е съобразено с всички препоръки и стандарти за цитиране в научната литература.

Теоретичното изложение е структурирано в три части, разглеждащи съответно конструкта алекситимия, връзката му с избор на високо рискови занимания, от една страна и високорискови професии, от друга, и въвеждането на понятието копинг (стратегии и стилове на справяне), както и връзката му с предходните конструкти.

Втора глава представлява подробно изложение на дизайна, методологията, етапите и резултатите от емпиричното изследване. Теоретичния модел, заложен в рамката на дисертационното изследване е изработен специално в отговор на поставената цел и представлява категоричен принос както в теоретико-методологичен, така и в приложен аспект. Отличното познаване на теориите за стреса и справянето за алекситимията като многомерен конструкт, намиращ се в граничната област на припокриване на клиничната психология и психология на здравето, правят възможно навигирането с лекота сред множество теории, психометрични инструменти и етапи на изследване.

Трета глава представлява особен интерес за изкушените в консултативно-терапевтичната област специалисти. Това е първото по рода си систематично, обзорно и сравнително

изследване на особена група професионалисти (служители в структурите на МО и МВР), което обобщава съществуващите практики, прави критично преразглеждане на диагностичната и оценъчна практика на служителите, въвежда нови инструменти и предлага насоки и модел за превенционна и консултативна работа. Предложената програма за психологична грижа е най-доброто приближение до златния стандарт в психологическата практика – основана на доказателства програма, фокусирана върху механизмите за промяна, модераторите и медиаторите в постигането на ефекта.

4. Съответствие на избраната методология и методика на изследване с поставената цел и задачи на дисертационния труд

Методологията на изследването напълно съответства на поставените цели и задачи. Докторантката прави българска адаптация на Въпросник за алекситимия от Пърт / Perth Alexithymia Questionnaire – PAQ (Preece et al. 2018), което позволява съпоставка на двата модела за концептуализиране и оценка на алекситимията – „Внимание – Оценка“ и моделът „Торонто“ (Торонтска скала за алекситимия – TAS-20 Bagby, Parker, & Taylor, 1994; Bagby, Taylor, & Parker, 1994), в българска адаптация на Попов и колектив (Попов и съавт., 2016). Приносно нововъведение е използването на известния въпросник за справяне с обичайни житейски предизвикателства COPE (Carver et al., 1989) с нова инструкция за установяване на особеностите при справяне при животозастрашаващо събитие и въвеждане на оценка на типа стресор (по Foa et al., 2013). Впечатлява богатството и прецизността при подбора на инструментариум, включващ още Въпросник за здравето на пациента – PHQ-9 (Kroenke et al., 2001), Въпросник за удовлетвореността от живота – SWL-3 (Kjell & Diener, 2021), Скали анхедония и тревожност-черта от личностов въпросник – PID-5 (Krueger et al., 2012), Личностов въпросник, кратка форма – PID-5-BF (Krueger et al., 2013), Скала за емпатия – BES-A (Carré et al., 2013).

Срезовият дизайн с контролна и две (условно наречени) експериментални групи напълно отговаря на поставените цели и задачи на изследването. В проведените пилотен и същински етап са обхванати впечатляващ брой участници (N=1456). Статистическият анализ на данните впечатлява с прецизност и изчерпателност. Експлораторните и конфирматорни факторни анализи на въпросниците за алекситимия и копинг потвърждават добрите психометрични характеристики на новият и на съществуващите български версии на

инструментите, като в същото време внасят яснота в диагностичен план, допринасяйки за разграничението в структурата на инструментите, отговаряща на разликите при приложението им към различни групи респонденти. Корелационните и регресионни анализи допринасят за проверката и потвържданието на нов модел на взаимовръзка между алекситимия и справяне в животозастрашаващи ситуации, както и за разграничаването на тези конструкти при различни групи хора и влиянието им върху значими професионални избори.

Едно бъдещо изследване би спечелило от включването на повече респонденти в експерименталните групи, но това предложение по никакъв начин не оспорва огромната значимост на настоящия труд. Трябва да се отбележи, че постановката на въпросът за животозастрашаващи събития изисква особено внимание към етиката на провеждане на експериментални изследвания от подобен характер, която е изрядно спазена и отстоявана във всички етапи на настоящото дисертационно изследване.

5. Научни приноси

Представеният труд е автентичен авторски текст, включващ теоретично осмисляне, синтез на съществуващи модели и въвеждане на нов, емпирично потвърден модел. В емпирично изследване има собствен принос при адаптирането на методологията за български социо-културен контекст, събирането и анализирането на данни. Кандидатът притежава теоретична и методологична подготовка на най-високо ниво, категорично доказана във високото качество на текста и публикациите по дисертацията.

Авторефератът е изготвен в съответствие с високия стандарт за представяне на дисертационен труд. Синтезирано е представена теоретичната рамка, емпиричните данни и резултати от анализите са онагледени в таблици и подробно коментирани, заключението е високо информативно, прецизно и критично. Подробно са изведени методологичните, емпиричните и практико-приложните приноси.

Лични впечатления. Научните интереси и практическата консултативна работа на Таня Димитрова се характеризират със задълбоченост, стремеж към изчерпателност на познанието и висока изследователска и терапевтична етика. Удоволствието от интелектуалното предизвикателство да се работи съвместно по даден проблем са несъмнени.

Съответствие с минимални национални изисквания за придобиване на научни степени.

Таня Димитрова е представила доказателства за изпълнение на минимални национални изисквания за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки съгласно чл. 2б от ЗРАСРБ, както следва: 1) По група показатели „А“ – дисертационен труд, обсъден по-горе (50 т.); 2) По група показатели „Г“ – Статии и доклади, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове, четири самостоятелни статии, две от които на английски език и една статия в съавторство, както и една студия, публикувана в нереферирано издание с научно рецензиране, като тук общият брой точки – 60, надхвърля двойно изисквания по ЗРАСРБ минимален брой.

6. Заключение

Представената работа разкрива задълбоченост и систематичност в научните интереси на Таня Димитрова, безспорно потвърждава изследователската зрялост и креативност. Достоинствата на работата започват със задълбочен критичен анализ на пропуските в съществуващите обяснителни модели и активното ангажиране със създаването на прецизни, основани на доказателства, фокусирани върху специфични групи лица, модели. Научно-изследователските приноси са безспорни, а практическото им приложение превръща дисертационния труд в пример за най-висок стандарт на психологическата наука.

С категорична убеденост давам положителна оценка и предлагам на Таня Димитрова да бъде присъдена научната и образователна степен "Доктор".

София, 19 май 2024 г.

ПОДПИС:

/доц. д-р Камелия Ханчева/